

Een ontmoeting, een vriendschap, een strijd

ZOMER WOUD

LINDA DIELEMANS

Alja en Erkin en de midden-steentijd

Het verhaal van Alja en Erkin speelt zich af aan het einde van de middensteentijd (het mesolithicum), rond 5200 voor Christus, toen West-Europa werd bewoond door groepjes jager-verzamelaars. Het klimaat was iets warmer dan nu, en het land was bedekt met dichte bossen waarin onder andere oerossen, edelherten, wolven en beren leefden. De jager-verzamelaars woonden in kleine kampen, en leidden een nomadisch bestaan. Hun voedsel bestond uit wild, vis, noten, knollen en vruchten. Als rond het kamp de voedselbronnen uitgeput raakten, trokken ze verder. Maar sommige kampplaatsen waren blijkbaar zo gunstig, dat ze regelmatig opnieuw werden bewoond.

Van de mesolithische kampen wordt maar weinig teruggevonden. Archeologen herkennen ze veelal aan een concentratie van afval afkomstig van vuursteenbewerking, afgedankte vuurstenen werktuigen en/of pijlpunten en soms een haardkuil met houtskool. De jager-verzamelaars groeven verder maar weinig kuilen, ze bouwden geen hutten die een fundering van houten palen nodig hadden en hadden geen aardewerk. Hun gebruiksvoorwerpen waren dan ook vooral van organische materialen gemaakt, zoals hout, been of leer. Maar dergelijke materialen blijven nauwelijks bewaard; ze vergaan niet lang nadat ze in de grond terecht zijn gekomen. Gelukkig zijn er uitzonderingen, waaronder de zeldzame houten vondsten uit Hardinxveld (Zuid-Holland): die bestonden uit een boomstamkano, peddels, twee bogen en een bijlsteel. Hier werd ook een aantal handvatten van gewei en bot gevonden.

De werktuigen van de jager-verzamelaars die teruggevonden zijn, zijn voornamelijk pijlpunten en *microlieten*, die kenmerkend zijn voor het mesolithicum. Microlieten zijn kleine, rechthoekige of trapeziumvormige stukjes vuursteen die waarschijnlijk in rijen in een handvat van hout, gewei of been hebben gezeten. Ze kunnen onderdeel van speren of van diverse snijwerktuigen zijn geweest. Verder waren er schrabbertjes (o.a. voor het schoonmaken van dierenhuiden), kleine bijlen en boortjes. Vuursteen werd dichtbij verzameld: langs de rivieroever in het zuiden van Nederland of in het keizand van Noord-Nederland. Van been en gewei werden bijlen, beitels, en handvatten voor (vuur)stenen werktuigen gemaakt.

De komst van de boeren: de nieuwe steentijd

In dezelfde periode kwamen er ook andere volken het woongebied van de jager-verzamelaars binnen, die waren vermoedelijk afkomstig uit Midden-Europa. De cultuur van deze volken wordt de Lineaire Bandkeramiek (LBK) genoemd; ze versierden hun aardewerk met lijnen. Het waren boeren, en ze bouwden hier met name nederzettingen op de vruchtbare lössgronden in Limburg. Deze nederzettingen bestonden uit twee tot vijf grote huizen, bij voorkeur op hoge rivierterrassen in de buurt van stromend water. Daarnaast werden stukken bos gekapt waarop akkers werden aangelegd. Het hout dat vrijkwam bij de kap werd als bouwhout gebruikt voor de woonboerderijen. De boeren hielden runderen, schapen, geiten en varkens, die waarschijnlijk een deel van het jaar in de boerderijen werden gestald. Op de akkers verbouwden ze met name de graansoorten emmertarwe en eenkoorn. De jacht maakte nog wel deel uit van het dagelijks leven,

maar het grootste deel van het voedsel zal uit graanproducten hebben bestaan . Het vlees dat ze aten zal vooral afkomstig zijn geweest van dieren uit de eigen veestapel. Aardewerken spinklosjes laten zien dat de wol van de schapen werd gesponnen en geweven.

Van de LBK is veel meer teruggevonden dan van de mesolithische jager-verzamelaars. Dat komt omdat ze langer op één plek bleven wonen. De palen van de huizen laten verkleuringen (sporen) achter in de grond, zodat er zelfs na duizenden jaren, als bij archeologisch onderzoek de bovengrond wordt weg gegraven, nog een plattegrond van het gebouw zichtbaar is . Een andere belangrijk bewijsmateriaal is het aardewerk. In tegenstelling tot het organische servies van de jager-verzamelaars blijft aardewerk over het algemeen goed bewaard in de grond. Er werden bijvoorbeeld kookpotten, voorraadpotten, bekers, kommen en bakplaten gemaakt. De scherven hiervan belandden uiteindelijk als afval in kuilen of raakten vertrapt in en rond de huizen.

De boeren maakten gebruik van vuursteen en gewone steen om gereedschappen te maken. Bijvoorbeeld de *klingen*: dit zijn lange, rechthoekige messen van vuursteen die ook, net als de mesolithische microlieten, naast elkaar in een heft van been of hout kunnen zijn geplaatst. Ze gebruikten geslepen, asymmetrische stenen bijlen, die *dissels* worden genoemd. De kop van deze bijlen staat dwars op de steel in plaats van parallel zoals bij gewone bijlen. Andere (vuur)stenen werktuigen leken op die van de jager-verzamelaars: schrabbers, boortjes en pijlpunten. De grondstoffen voor met name de bijlen, maar ook de grotere vuurstenen werktuigen, werden geïmporteerd en niet lokaal verzameld, zoals bij de jager-verzamelaars het geval was. Waarschijnlijk werd de steen via een uitgebreid handelsnetwerk uit Midden-Europa gehaald. Goede kwaliteit vuursteen kwam uit België of Frankrijk. Ook de boeren zullen hout, leer, been en gewei hebben gebruikt voor hun werktuigen. Maar deze zijn, net als bij de jager-verzamelaars, nauwelijks bewaard gebleven. Alleen in Kückhoven, een klein plaatsje in Duitsland, is een diepe LBK-waterput opgegraven waarin zich onder andere een houten spade, een emmertje van boombast en touwresten bevonden.

Het einde van de jager-verzamelaars

In de loop van de tijd werden alle jager-verzamelaars boer. Het is niet bekend hoe en waarom dit gebeurde al bestaan er wel veel theorieën over. De enige concrete aanwijzingen voor contact tussen de boeren en de jager-verzamelaars zijn de gereedschappen van de een die bij de ander werden gevonden, zoals dissels in een mesolithisch kamp, of mesolithische pijlpunten in een kuil in een LBK-dorp. Of deze ontmoetingen vreedzaam of vijandig waren, is niet te achterhalen, maar de overgang naar het boerenbestaan was in ieder geval niet overal even vanzelfsprekend. Er zijn voorbeelden bekend van groepen jager-verzamelaars die in eerste instantie wel boer wilden worden, maar het uiteindelijk toch niets vonden en teruggingen naar het jagen en verzamelen. Ook gingen sommige jagersgroepen wel aardewerk maken, terwijl ze daarnaast gewoon verder gingen met hun nomadenbestaan. Ondanks dat de overgang niet overal identiek verliep, werd uiteindelijk toch overal het boerenbestaan de gangbare manier van leven.

Hoofdthema's

- Hoe zag het leven in de prehistorie eruit? Het boek is ten eerste een spannend avontuur, maar het is ook een kijkje in het verre verleden. Alles wat in dit boek is beschreven, zou echt gebeurd kunnen zijn. Hierbij gaat het niet zozeer om het benoemen van de gebruiksvoorwerpen, of hoe alles precies werd gemaakt, maar om hoe twee kinderen het leven van een jager-verzamelaar of prehistorisch boer zouden kunnen hebben ervaren.
- Wat doe je als je iemand ontmoet die anders is dan jij? Het verhaal van Alja en Erkin gaat niet over de overgang van jager-verzamelaar naar boer, maar juist over de eerste ontmoeting tussen de twee verschillende groepen. Hoe zien zij elkaar, hoe reageren zij op elkaar? Een belangrijk thema om ook door te trekken naar het heden.
- Volwassen worden. Alja en Erkin komen er in de loop van het verhaal achter wie ze zijn en wat ze willen. En daar gaan natuurlijk een hele hoop moeilijkheden, vragen en twijfels aan vooraf.

Vragen

- Sta even stil bij hoe het zou zijn om te leven in de prehistorie. Hoe zou het zijn zonder mobieltje, computers, fietsen en supermarkten? Wat blijft er eigenlijk over? En wat zouden de kinderen het meeste missen? Denken ze dat ze zo zouden kunnen leven? Zouden ze het willen?
- Wat zijn de grootste verschillen tussen de stam en de boeren/hooglanders? Denk daarbij aan:
 - de stam trekt steeds verder - de boeren blijven op één plaats wonen
 - de stam slaapt in de open lucht of onder een afdakje - de boeren wonen in huizen
 - de stam moet eten uit het bos halen - de boeren hebben akkers (graan) en vee
 - bij de stam is iedereen gespecialiseerd in één ding - bij de boeren doet iedereen alles een beetje
 - bij de stam is het servies van hout - bij de boeren is het servies van aardewerk
 - de kleding van de stam is van leer - de kleding van de boeren is van wol
 - de stam gelooft in de weg van het woud - de boeren geloven in goden
 - de stam verzamelt vuursteenkitjes van de rivieroever - de boeren halen het van ver (hierbij zou je ook in kunnen gaan op het waarom: de boeren hebben grotere, betere werktuigen; dit heeft te maken met de toepassing van de werktuigen; om bomen om te hakken voor het bouwen van huizen heb je veel grotere, zwaardere bijlen nodig dan voor het afkappen van een aantal takken van een boom!)
- Zijn er ook overeenkomsten tussen de boeren en de stam? Denk daarbij aan:
 - allebei gebruiken ze vuursteen
 - allebei hebben ze een leider

- allebei hebben ze wapens
- allebei hebben ze een geloof
- allebei vinden ze familie belangrijk (hoewel het bij de stam niet over bloedverwanten gaat, maar om de groep)
- Herhaal Erkins vraag aan Talbo: wat denk je dat beter is, jager-verzamelaar of boer zijn? Waarom denk je dat?
- Waar zou je het liefste wonen, bij de stam of in het dorp? Waarom?
- Als je bij Alja zou wonen, wat zou je dan zijn: een jager, maker, vinder of genezer? Waarom?
- Als je bij Erkin zou wonen, wat zou je dan het liefste doen: steen bewerken, potten bakken, vee hoeden, of huizen bouwen? Waarom?
- Als jij de Oudste of het dorpshoofd was, wat zou je dan doen als je de stam of de hooglanders tegenkwam? Oorlog voeren of vrede sluiten, een andere plek zoeken om te wonen of nog iets anders? Waarom?

Opdrachten/werkstukken

- Maak er een groot prehistorieproject van. Dit kan voor een groot deel uit handvaardigheid bestaan: pottenbakken, weven, hutten bouwen, een muts van (nep)leer naaien, manden vlechten, etc. Ook verhalen vertellen zou hierbij kunnen horen: laat de kinderen de legendes van de stam of de hooglanders verzinnen en vertellen als een echte Oudste. Eindig met een leuke presentatie voor bijvoorbeeld ouders of andere leerlingen.
- Een kunstopdracht kan bestaan uit het bedenken van de schilderijen die de kinderen van de stam bij hun naamgeving krijgen. Wat zijn de tekens van de jager, de vinder, de maker, de genezer? Laat ze tekenen en schilderen. En hoe zal de muziek rond het vuur hebben geklonken bij de boeren en de jager-verzamelaars?
- Als schrijfoopdracht kunnen de kinderen een hoofdpersoon kiezen en bedenken hoe het met die persoon verder gaat. Dat mag Alja of Erkin zijn, maar bijvoorbeeld ook de Oudste of het groepje verbannen jagers!

Voor wie meer wil weten over het mesolithicum en de LBK in Nederland, zijn er diverse boeken verschenen, zoals het mooie overzichtswerk *Nederland in de prehistorie* onder redactie van L.P. Louwe Kooijmans (2005). Of *Tijd van jagers en boeren (tot begin van de jaartelling)* in de serie 'De Kleine Geschiedenis van Nederland' van A. Wilschut (2009).